

VII. KRONIKA

PROFESOR JÓZEF MATUSZEWSKI LAUREATEM NAGRODY IM. OSWALDA BALZERA

Nagroda im. Oswalda Balzera ustanowiona została w 1980 r. przez zgromadzenie ogólne członków Oddziału PAN w Poznaniu i przyznawana jest za wybitne osiągnięcia w dziedzinie nauk humanistycznych jeden raz w czasie trwania kadencji władz oddziałowych PAN w Poznaniu. Symbolem nagrody jest brązowa kopia złotego medalu, ofiarowanego Oswaldowi Balzerowi przez społeczeństwo Lwowa w 1928 r. Po śmierci Oswalda Balzera rodzina przekazała złoty medal (i trzy brązowe repliki) jego uczniowi, prof. Zygmuntowi Wojciechowskiemu. Przyjmując to wyróżnienie prof. Zygmunt Wojciechowski wyraził życzenie, by medalem Oswalda Balzera wyróżniać w przyszłości uczonych dalszych generacji. W tej intencji małżonka prof. Zygmunta Wojciechowskiego, prof. Maria Wojciechowska, przekazała złoty medal i brązowe repliki poznańskiemu Oddziałowi PAN. Pierwszym laureatem został prof. dr hab. Kazimierz Jasiński z UMK.

Za wybitne osiągnięcia naukowe laureatem nagrody im. Oswalda Balzera w obecnej kadencji (1981 - 1983) władz Oddziału PAN został prof. dr hab. Józef Matuszewski z UŁ. Uroczystość wręczenia brązowej repliki medalu Oswalda Balzera odbyła się w Poznaniu, w dniu 25 kwietnia 1983 r., w czasie sesji zgromadzenia ogólnego członków poznańskiego Oddziału PAN.

B.L.

KONFERENCJA NAUKOWA „DZIEJE PARLAMENTARYZMU NA ZIEMIACH POLSKICH W OKRESIE POROZBIOROWYM”

W dniach 9 i 10 listopada 1982 r. odbyła się w Krakowie konferencja naukowa zorganizowana z inicjatywy Kancelarii Sejmu PRL oraz Uniwersytetu Jagiellońskiego. Była ona drugą z kolei sesją z cyklu „Dzieje parlamentaryzmu polskiego”. Pierwsza odbyła się w Kórniku 11 i 12 maja 1982 r. Celem owych sesji jest stworzenie teoretyczno-naukowych podstaw dla powstającego przy Sejmie PRL „Muzeum Parlamentaryzmu Polskiego”.

W konferencji brali udział historycy prawa, muzealnicy i archiwiści z Warszawy, Krakowa, Łodzi, Wrocławia, Poznania, Lublina, Katowic, Torunia i Gdańska. Obradowali oni nad dziejami parlamentaryzmu na ziemiach polskich w okresie porozbiorowym oraz udziałem Polaków w parlamentach państw zaborczych. Wielu z zaproszonych gości nie mogło przybyć ze względu na trudności ogólne. Pierwszego dnia obrad przed południem, pod prezydencją prof. dr. J. Maci-

szewskiego, referaty wygłosili: doc. Z. Stankiewicz pt. *Sejm Królestwa Polskiego 1815 - 1830* oraz prof. dr J. Wąsicki pt. *Sejm Wielkiego Księstwa Poznańskiego*. Z. Stankiewicz podkreślił liberalizm instytucji Królestwa w porównaniu z innymi państwami Europy. Wysunął tezę, że Sejm Królestwa, choć bez wyraźnego wpływu ustawodawczego, był ważnym reprezentantem społeczeństwa polskiego i w znacznym stopniu gwarantem konstytucji. Omawiając ugrupowania polityczne Sejmu, wyraził pogląd, że należy zweryfikować opinie dotyczące konserwatyzmu i lojalizmu grupy Kaliszan. Był to liberalizm szlachecki, a nie burżuazyjny. Monarchizm Kaliszan stanowił z kolei próbę odwołania się do czynnika królewskiego w sytuacji konfrontacji Sejmu z urzędnikami. Autor wskazał na rolę Sejmu jako instrumentu obrony względnej niezależności Królestwa od cara — króla i dodał, że zakres i charakter owej obrony wymagają głębszego zbadania.

Prof. J. Wąsicki uwypuklił rolę sejmu poznańskiego jako forum walki o polskie prawa narodowe. W szczególności odnosiło się to do powiązania walki politycznej z walką o wzrost zamożności ludności polskiej, co było wynikiem istnienia kryteriów majątkowych w ordynacji wyborczej do Landtagów. Autor dodał, że choć rola Sejmu Księstwa zmalała po utworzeniu Zjednoczonego Landtagu dla całego Królestwa Pruskiego, to jego roli w walce o polskie prawa narodowe, a w szczególności gospodarcze nie sposób przecenić. Działalność gospodarcza Sejmu wymaga jeszcze pogłębionych studiów.

Dyskusję prowadził prof. K. Orzechowski. Zgłoszono w niej dwie uwagi metodologiczne. Doc. J. Skowronek podkreślił konieczność dokonania kompromisowej syntezy między podejściem historycznoprawnym a orientacją reprezentowaną przez historyków życia politycznego. Prof. L. Trzeciakowski uznał za celowe rozpatrywanie parlamentaryzmu polskiego okresu zaborów w dwóch okresach: do roku 1846, gdy istniały Sejm Królestwa Polskiego i Zgromadzenie Reprezentantów Wolnego Miasta Krakowa, i po roku 1846, gdy przedstawiciele narodu polskiego działali jedynie w ciałach ustawodawczych państw zaborczych.

W dyskusji postawiono zarzut, że wśród referatów nie było tekstu dotyczącego sejmu powstania listopadowego (doc. W. Zajewski, prof. S. Kieniewicz, prof. A. Ajnenkiel), będącego niejako kontynuacją Sejmu Królestwa oraz referatu na temat Sejmu Księstwa Warszawskiego, który zdaniem prof. T. Mencla i doc. M. Senkowskiej-Gluck stanowił pomost między sejmami I Rzeczypospolitej a Sejmem Królestwa. Prof. W. Sobociński — którego głos nadesłany na piśmie przedstawił prof. S. Grodziski — podkreślił konieczność opracowania monografii Sejmu Księstwa Warszawskiego, Sejmu Królestwa Polskiego i osobno Sądu Sejnowego. Z kolei doc. J. Skowronek polemizował z próbą łącznego traktowania Sejmu Księstwa i Królestwa wskazując, że różniły się one praktyką, dziejami i funkcją.

Wiele miejsca poświęcono w dyskusji sprawie luk w wydawnictwach źródłowych oraz w literaturze przedmiotu. Doc. W. Zajewski zwrócił uwagę, że dotychczas monograficznie opracowany został jedynie najmniej ciekawy sejm Królestwa z roku 1825, pozostałe ciągle czekają na opracowanie. Kwestionowano możliwość pełnej oceny działalności Sejmu Królestwa bez dostępu do akt rosyjskich (prof. L. Trzeciakowski). Prof. S. Kieniewicz przypomniał, że nadal czeka na wydanie fragmentu diariusza J. U. Niemcewicz z lat dwudziestych, który mając już charakter wyłącznie historyczny, ciągle jest oceniany według kryteriów politycznych. Polemizował jednak z prof. Trzeciakowskim, wskazując, że dotarcie do dokumentacji źródłowej z czasów byłego Imperium Rosyjskiego jest nierealne. Należy natomiast dokonać kwerendy uzupełniającej w drukowanych materiałach radzieckich, dotyczących analogicznego okresu Imperium Rosyjskiego i zawierających liczne polonica. Doc. J. Skowronek wysunął postulat opracowania wydawnictw źródłowych dotyczących wyłącznie dziejów parlamentaryzmu polskiego w XIX w.

Szeroko polemizowano z tezą referenta, że autonomia polityczna Sejmu Kró-

leństwa Polskiego była w literaturze niedoceniana. Prof. S. Kieniewicz i prof. L. Trzeciakowski podkreślili, że należy jednak spojrzeć na Sejm Królestwa nie tyle pod kątem jego formalnego miejsca w konstytucji, ile jego faktycznego wpływu politycznego, a szczególnie uwzględnić rolę wielkiego księcia Konstantego. Prof. L. Trzeciakowski dodał również, że w rzeczywistości wpływ sejmu na sytuację polityczną Królestwa systematycznie malał, choć wzrastał niewątpliwie jego wpływ na świadomość społeczną.

Nieco inaczej niż referent oceniono również znaczenie walk parlamentarnych i grup opozycyjnych w Sejmie. Doc. J. Skowronek wyraził opinię, że działalność ta nie była formą walki z caratem, a jedynie konfliktem między sejmem a władzą wykonawczą, czyli klasyczną grą parlamentarną.

Wyrażono też pogląd (doc. W. Zajewski), że niemący wpływ na trudności przy obiektywnej ocenie roli Sejmu okresu Królestwa i powstania listopadowego miała działalność publicystyczna części emigracji popowstaniowej, która negatywnie oceniła rozwiązania ustrojowe Królestwa, obarczyła Sejm winą za klęskę i zrezygnowała z rozpatrywania przyszłości Polski w ramach rozwiązań zaproponowanych przez kongres wiedeński. Dlatego też rzeczywiste znaczenie polityczne i ewentualne nowatorstwo ustrojowe Królestwa może być docenione jedynie przez przeprowadzenie szerokich europejskich badań porównawczych.

W dyskusji nad referatem prof. J. Wąsickiego zgłoszono uwagę (prof. L. Trzeciakowski), że sytuacja Wielkiego Księstwa Poznańskiego stanowiła przedproże działalności Polaków w sejmach państw zaborczych. Problem bowiem należy rozpatrywać nie tylko pod kątem walki Sejmu i władzy, ale też pod kątem wzajemnej zależności Polaków i Niemców w organie ustawodawczym zaborcy. Wiązała się z tym odmienna taktyka polityczna (czy należy działać w izolacji, czy w aliansie z przedstawicielami narodu zwycięskiego).

Doc. Z. Stankiewicz, w odpowiedzi dyskutantom, zgodził się z postulatem, by osiągnąć kompromis w ocenie rzeczywistej a formalnej roli Sejmu Królestwa Polskiego. Polemizował natomiast z poglądem, jakoby opozycja w sejmie nie atakowała cara. W rzeczywistości opozycja ta przeciwstawiała się urzędnikom, a więc przedstawicielom władzy. Owe dyskusje sejmowe powodowały szeroki oddźwięk społeczny, co w warunkach rozbiorowych było niezwykle istotne. Zbyt krytyczny stosunek do Sejmu Królestwa jest postawą niewłaściwą. Wprawdzie zakres kompetencji Sejmu był ograniczony, ale polemika sejmowa często wychodziła poza literę prawa, czyniąc politycznymi sprawy formalnie Sejmowi nienależne.

Prof. J. Wąsicki w swoim podsumowaniu podkreślił, że celem jego referatu było pokazanie, w jaki sposób działalność Sejmu Wielkiego Księstwa Poznańskiego — choć w dosłownym tego słowa znaczeniu sejmem nie był — rozbudzała świadomość narodową ludności polskiej na terenie zaboru pruskiego. Choć dyskusja w sejmie dotyczyła spraw drobnych, to pozwalała jednak zwracać uwagę organów ogólnopaństwowych oraz opinii publicznej na sprawy całej prowincji poznańskiej.

Drugie posiedzenie odbyło się 9 listopada po południu. Przewodniczył prof. S. Kieniewicz. Referaty wygłosili: prof. dr W. M. Bartel pt. *Zgromadzenie Reprezentantów Wolnego Miasta Krakowa* oraz prof. dr A. Ajnenkiel pt. *Polacy w parlamentach państw zaborczych*.

Prof. W. M. Bartel po ogólnych uwagach na temat Rzeczypospolitej Krakowskiej omówił strukturę Izby Reprezentantów. Sporo miejsca poświęcił nie znanej na ogół, a barwnej, praktyce parlamentarnej w Wolnym Mieście Krakowie. Podkreślił również znaczenie Rzeczypospolitej Krakowskiej dla kształtowania świadomości obywatelskiej oraz dla rozwoju techniki legislacyjnej w zakresie prawa sądowego.

Prof. A. Ajnenkiel zrezygnował w swym referacie z problematyki ściśle ustro-

jowej, skupiając się na procesie formowania się polskich reprezentacji w parlamentach państw zaborczych oraz przedstawiając ich oblicze polityczne. Podał, że reprezentacje te stanowią niezbywalne ogniwo w historii polskiego parlamentaryzmu. Uważając wiosnę ludów za właściwy początek działalności Polaków w parlamentach państw zaborczych, omówił formowanie się oraz różnice w działaniu kół polskich w Prusach, zaborze austriackim i rosyjskim. Pokazał również, w jaki sposób przed odzyskaniem niepodległości stanowisko kół polskich ewoluowało w kierunku coraz wyraźniejszego reprezentowania interesów przyszłego państwa polskiego.

Dyskusja nad referatami została przeniesiona na dzień następny, albowiem w późnych godzinach popołudniowych goście konferencji udali się do Miejskiego Archiwum Państwowego, gdzie obejrzeli wystawę zorganizowaną przez dyrektora MAP prof. Z. Perzanowskiego, z udziałem dr S. Miki, B. Czajeckiej i Z. Wojsa. Interesująca ta ekspozycja zawierała zbiory archiwalne dotyczące Sejmu Stanowego, Zgromadzenia Reprezentantów Wolnego Miasta Krakowa, Sejmu Krajowego Galicyjskiego i działalności Polaków w austriackiej Radzie Państwa, eksponując zwłaszcza element walki wyborczej.

Trzecie posiedzenie odbyło się 10 listopada 1982 r. przed południem. Przewodnictwo objął prof. L. Łysiak, przekazując głos prof. J. Buszce. Wygłosił on referat na temat: *Sejm Krajowy Galicyjski*.

Referent pokazał etapy tworzenia się Sejmu Krajowego Galicyjskiego jako owocu przeobrażeń ustrojowych monarchii habsburskiej od monarchii absolutnej do państwa liberalno-konstytucyjnego z elementami federalizmu. Omówił następnie strukturę Sejmu Krajowego oraz stosunek kompetencji Sejmu Krajowego do kompetencji sejmu ogólnopaństwowego. Podkreślił stopniowe rozszerzanie kompetencji Sejmu Krajowego oraz jego próby uzyskania kontroli nad działalnością namiestnika. Wzajemny stosunek Wydziału Krajowego do Sejmu Krajowego, będący dotychczas przedmiotem kontrowersji, określony został przez Autora poprzez funkcje Wydziału Krajowego jako organu kierującego instytucjami administracyjnymi i samorządowymi. Podsumowując, prof. J. Buszko zaznaczył, że choć walki o reformowalność Sejmu Krajowego były mało skuteczne i choć rola jego znacznie zmalała po wprowadzeniu wyborów powszechnych, to znaczenie Sejmu jako szkoły walki parlamentarnej było znaczne.

Następnie rozpoczęła się dyskusja nad trzema referatami. Prof. S. Kieniewicz zaproponował, by rozpatrując działalność polskich przedstawicieli w parlamentach państw zaborczych, zestawić ją porównawczo z działalnością innych mniejszości narodowych w parlamentach: austriackim, rosyjskim, a nawet angielskim. Postulował również, by w pracach nad Sejmem Krajowym Galicyjskim uwzględnić jego skład społeczny i podział wyznaniowy. W sprawie stosunku kompetencyjnego między namiestnikiem a izbą sejmową dodał, że namiestnik był mianowany przez cesarza, ale w porozumieniu z Kołem Polskim w Wiedniu, więc pośrednio był zależny od Sejmu Krajowego. Podobny problem poruszył prof. A. Ajnenkiel. Wskazał na celowość głębszego zbadania pozycji prawnej namiestnika oraz wzajemnego układu między Sejmem Krajowym, Kołem Polskim a namiestnikiem.

W dalszej dyskusji prof. A. Ajnenkiel podkreślił nowatorstwo ustawodawstwa Sejmu Krajowego oraz zwrócił uwagę na problem kontynuacji postaw politycznych ugrupowań polskich, działających w Galicji w późniejszym życiu politycznym Polski niepodległej — np. podobnych konfiguracji koalicyjnych ludowców.

Szczególnie ożywioną dyskusję wywołała kwestia, czy działalność polskich parlamentarzystów w parlamentach państw zaborczych powinna znaleźć odzwierciedlenie w Muzeum Sejmu Polskiego. Z wątpliwością taką, wyrażoną przez dra J. Lileykę, ostro polemizowali prof. W. M. Bartel, prof. L. Łysiak i prof. S. Kieniewicz.

Sporo uwagi poświęcili dyskutanci (prof. A. Ajnenkiel, doc. J. Skowronek) zagadnieniu wzbogacenia życia politycznego i kultury państw zaborczych dzięki działalności polskich parlamentarzystów.

Ustosunkowując się do wypowiedzi dyskutantów prof. J. Buszko stwierdził, że kwestia mechanizmu władzy w Galicji nadal wymaga szczegółowych badań. Mechanizm ów zależał bowiem nie tylko od rozwiązań instytucjonalnych — co stosunkowo najłatwiej zbadać — ale i od trudniejszych do uchwycenia koneksji osobistych.

W trakcie dwudniowej dyskusji zgłoszono wiele cennych wniosków praktycznych, dotyczących przyszłego Muzeum. Wskazano, że powinno być ono nie tylko klasyczną ekspozycją, ale i ośrodkiem naukowym. Prof. L. Łysiak uznał za konieczne zaproszenie na następną konferencję przedstawicieli muzeów polskich. Nadal bowiem rozeznanie co do zasobów muzealnych związanych z tematyką Muzeum — w przeciwieństwie do zasobów archiwalnych — jest w dużym stopniu niekompletne.

Podsumowania dwudniowych obrad dokonał prof. S. Grodziski. Zebrał on postulaty badawcze przedstawione w czasie konferencji, a także wskazał na te działania praktyczne, których podjęcie — z punktu widzenia kompletności ekspozycji przyszłego Muzeum — wydaje się najpilniejsze.

ANDRZEJ BRYK (Kraków)

KONGRES HISTORYCZNOPRAWNY W ZURYCHU W 1982 R.

Odbywane tradycyjnie co dwa lata zjazdu niemieckich, austriackich i szwajcarskich historyków prawa organizowane są na przemian w jednym z miast uniwersyteckich trzech państw języka niemieckiego. Dawno już jednak żaden tego rodzaju kongres nie odbył się na terenie Szwajcarii, ostatnie z nich bowiem były organizowane albo w Niemczech Zachodnich (Monaster 1968, Norymberga 1972, Tybinga 1974, Berlin 1978, Augsburg 1980), albo w Austrii (Salzburg 1970, Linz 1976, a w przyszłości Graz w 1984 r.). Stąd też dodatkową atrakcją było zorganizowanie ostatniego zjazdu (*XXIV Deutscher Rechtshistorikertag*) przez Uniwersytet największego miasta Szwajcarii — Zurychu, jaki odbył się w dniach od 28 września do 2 października 1982 r.

Do organizatorów imprezy należał dziekan Wydziału Prawa prof. Emil Stark oraz ordynariusze katedr historycznoprawnych: Clausdieter Schott, Hans Peter, Claudio Solvia i Peter Weimar. Kongres ten był liczniejszy od poprzednich, gdyż wzięło w nim udział blisko 300 profesorów, docentów i innych specjalistów interesujących się historią prawa w różnych jej dziedzinach. Większość z nich z natury rzeczy reprezentowała Republikę Federalną Niemiec, Austriacką Republikę Związkową i Konfederację Helwecką, ale w mniejszej liczbie byli również obecni indywidualnie zaproszeni historycy prawa z kilkunastu innych krajów, głównie Europy.

W trakcie obrad zaprezentowano 8 obszernych referatów poświęconych wybranym zagadnieniom romanistycznym, kanonistycznym i germanistycznym, których autorami byli: prof. R. Knütel z Bonn (*Odpowiedzialność za pomocnika w prawie rzymskim*), prof. G. Otte z Bielefeld (*Leibniz a metoda prawnicza*), prof. J. G. Fuchs z Bazylei (*Szwajcarskie państwowe prawo kościelne XIX w. jako produkt zwingliańskiej myśli państwowej oraz jako typowy twór liberalizmu*), prof.

H. Schlosser z Augsburga (*Moc obowiązująca prawa i jego kształtowanie się pod koniec średniowiecza*), prof. J. Hofstetter z Lozanny (*Mediae sententiae w źródłach prawa rzymskiego*), prof. A. M. Stickler z Watykanu (*Kościelna władza rządowa w klasycznej kanonistyce. Jedność dzierżycieli i rozróżnienie funkcji*), prof. H. Kiefner z Monasteru (*Ut lite pendente nil innovetur. Zbytec res litigiosa jako problem procesowy i materialnoprawny w prawie justyniańskim i powszechnym*) i prof. W. Brauner z Wiednia (*Rozwój tzw. Juristenrecht w egzegezyce i pandektystyce w Austrii*). Ponadto przedstawiono 12 mniejszych referatów w formie komunikatów naukowych, a ostatnim punktem obrad była zbiorowa dyskusja (*Podiumsdiskussion*) na temat argumentów prawnohistorycznych w teorii i praktyce prawa pozytywnego i jego rozwoju, której przewodniczył prof. A. Meier-Hayoz z Zurychu.

Kraje Europy Wschodniej reprezentowane były na kongresie przez kilkunastu historyków prawa węgierskich, 4 polskich i 2 czeskich. Z Polski przybyli prof. dr hab. Witold Maisel z UAM w Poznaniu, doc. dr hab. Marek Kuryłowicz z UMCS w Lublinie oraz prof. dr hab. Irena Kwiatkowska i prof. dr hab. Lesław Pauli z UJ w Krakowie. Obecna była również prof. dr hab. Krystyna Bukowska-Gorgoni, od kilku lat pracująca w Rzymie. Przedstawiono 2 komunikaty naukowe autorów z tej grupy uczestników kongresu, a to prof. dra h.c. UJ Andora Csizmadii z Budapesztu *O rozwoju privilegium fori na Węgrzech* oraz prof. L. Pauliego *O zasadzie równości wobec prawa i stosowaniu kar indywidualnych w ustawodawstwie państw europejskich od Kreittmayra do Tagancewa* (*Der Grundsatz der Gleichberechtigung und die Anwendung von Sonderstrafen in den Strafgesetzen der europäischen Staaten seit Kreittmayr bis Taganzen*). Drugi zapowiadany w programie polski komunikat naukowy, poświęcony dziejom synodów kościelnych w Polsce, nie został na kongresie zaprezentowany z powodu nieobecności autora, ks. prof. dra hab. Ignacego Subery z ATK w Warszawie.

W ostatnim dniu zjazdu odbyła się całonocna wycieczka jego uczestników do miejscowości Muri, Einsiedeln i Lucerna, w malowniczych okolicach jeziora Czterech Kantonów.

LESŁAW PAULI (Kraków)

NA 750-LECIE PRZYWILEJU CHEŁMIŃSKIEGO

W 1977 r. z inicjatywy prof. Z. Zdrójkowskiego doszło do zawarcia porozumienia między UMK w Toruniu i miastem Chełmnem co do uczczenia rocznicy przywileju chełmińskiego wydawnictwami naukowymi i popularnonaukowymi. Prace naukowe podjęte w związku z realizacją tego porozumienia znajdują się w fazie końcowej, a bierze w nich udział kilkudziesięcioposobowa grupa uczonych z całego kraju. W chwili obecnej opublikowany został syntetyczny, zwięzły zarys dziejów prawa chełmińskiego pióra Z. Zdrójkowskiego (Toruń 1983, w pięknej ilustrowanej szacie), a w różnych fazach prac autorskich, redakcyjnych i wydawniczych znajdują się: 1) „Księga Pamiątkowa”, praca zbiorowa wielu autorów, tomy 1-3 (tom 2 już w druku), 2) Wydawnictwo „Teksty pomników prawa chełmińskiego”, w przekładach polskich ze wstępami historycznymi (łącznie 11 pozycji w kilku tomach, prace autorskie na ukończeniu) oraz 3) w ramach „Studiów Instytutu Historyczno-Prawnego UMK w Toruniu” cykl rozpraw monograficznych, z których pierwsza A. Szorca, *Prawo chełmińskie na Warmii (1243 - 1772)*, oddana została już do druku. Następne znajdują się w opracowaniu: M. Woźniak, *Koronny*

Sąd Asesorski, jego geneza, ustroj i rozwój oraz rola w kształtowaniu się polskiego prawa miejskiego (rozprawa doktorska), K. Kamińska, *Miasta na prawie magdeburskim w Polsce do schyłku XIV w.* (rozprawa habilitacyjna).

W sumie program naukowy jubileuszu prawa chełmińskiego, które odegrało tak znaczną rolę w dziejach prawa północnych terytoriów polskich, przedstawia się niezwykle bogato. Dodać należy, iż w ramach obchodów jubileuszy miast Torunia i Chełmna odbędzie się także ogólnopolska sesja naukowa (Toruń—Chełmno, 27 - 29 X 1983).

STANISŁAW SALMONOWICZ (Toruń)

Z PRAC TOWARZYSTWA JEAN BODIN

Towarzystwo Jean Bodin dla historycznych badań prawnoporównawczych przygotowuje swój XXII Kongres na październik 1984 r. Kongres ten poświęcony problematyce prawa zwyczajowego (po francusku: *La coutume*) ma odbyć się w Brukseli. Będzie on w pewnym sensie kongresem jubileuszowym, przypadnie bowiem na 50-lecie istnienia Université Libre de Bruxelles. Z tego tytułu istnieje możliwość, że Uniwersytet poniesie część kosztów organizacji Kongresu.

Zaproponowany dla referatów schemat ogólny zwraca uwagę najpierw na określenie zakresu terytorialnego i chronologicznego każdego referatu. Następnie wysuwa punkty mające na celu pewne ujednolicenie układu, co zwiększając przejrzystość referatów ułatwiłoby jednocześnie opracowanie syntezy.

Są to punkty następujące:

- 1) Definicja pojęcia prawa zwyczajowego w źródłach a w opracowaniach naukowych;
- 2) Opozycja między prawem stanowionym a prawem zwyczajowym (*lex et consuetudo*);
- 3) Analiza pojęcia prawa zwyczajowego określająca m. in. jego stosunek do zwyczaju (*usage*), długotrwałość istnienia, racjonalność, zakres, w jakim funkcjonowało lub funkcjonuje.
- 4) Prawo zwyczajowe osobowe a prawo zwyczajowe terytorialne.
- 5) Dziedziny prawa rządzone wyłącznie lub w części przez prawo zwyczajowe w prawie państwowym, prawie prywatnym, prawie karnym, prawie międzynarodowym itd.
- 6) Dowody świadczące o istnieniu prawa zwyczajowego (jurysprudencja, *legem dicere*, *Urteilfinder*, *iurisperiti* itd.).
- 7) Zwody (zbiory) prawa zwyczajowego urzędowe i prywatne; świadectwa prawa zwyczajowego pozostawione na piśmie w aktach prawnych i źródłach nieprawnych (np. kroniki). Komentarze zwodów prawa zwyczajowego.

Pozostaje otwarta sprawa referatów (i referentów), która ma być ustalona w najbliższym czasie. Ostatnie kongresy przy wciąż zwiększającej się liczbie referatów tzw. narodowych, dotyczących jednego kraju, często w ograniczonym tylko odcinku chronologicznym, doprowadziły do tak znacznego wzrostu rozmiarów zawierających ich teksty „*Recueils de la Société J. Bodin*”, że spowodowało to poważne trudności wydawnicze. Tak np. Wspólnoty wiejskie (*Les communautés rurales*) — przedmiot obrad XX Kongresu, który odbył się w 1976 r. w Warszawie, dopiero niedawno zaczęły się ukazywać w druku (opublikowano na razie trzy tomy, w tym tom poświęcony starożytności). Razem tomów XX Kongresu ma być sześć, w tym jeden zapewne w dwóch częściach. Podraża to kosztą wydawnictwa i cenę publikacji, która staje się dostępna praktycznie tylko dla bibliotek (i to nie wszystkich).

Nowym wydawcą „Recueils” zostało wydawnictwo Dessain et Tolra sp. akc. w Paryżu (10, rue Cassette, 75006 Paris). Podjęło ono również ponowne wydanie wyczerpanych tomów „Recueils”. Na przyszłość powstaje problem ograniczenia ilości (i objętości) referatów przez preferowanie tematów bardziej ogólnych, więc regionalnych lub dla większych krajów, obejmujących całość, a nie wycinki omawianego na Kongresie zagadnienia.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

PROGRAM XVI MIĘDZYNARODOWEGO ZJAZDU HISTORYKÓW W 1985 R.

W końcu sierpnia 1985 r. ma odbyć się w Stuttgarcie (RFN) XVI Międzynarodowy Kongres Historyków. Jego program został ustalony na zgromadzeniu plenarnym Międzynarodowego Komitetu Nauk Historycznych (C.I.S.H.), który odbył się w dniach 17-20 IX 1982 r. w Paryżu. W zgromadzeniu tym wzięli również udział przedstawiciele Międzynarodowego Stowarzyszenia Historii Ustroju i Prawa (A.I.H.D.I.), które jest stowarzyszeniem afiliowanym przez C.I.S.H. Przyjęty projekt programu charakteryzuje się wydatnym miejscem przeznaczonym dla obrad towarzystw afiliowanych i komisji specjalistycznych. Przeznaczono na nie 2 i pół dnia na ogólne 6 dni trwania Kongresu. Znalazło w tym wyraz przekonanie, że obrady w zespołach specjalistycznych połączonych wspólnymi zainteresowaniami są bardzo płodne i powinny być należycie docenione przez organizatorów Kongresu.

Program Kongresu przewiduje tradycyjnie już:

I. Wielkie tematy:

1. Ocean Indyjski.
2. Obraz obcego: cudzoziemcy, mniejszości, ludzie marginesu.
3. Ruchy oporu przeciw faszyzmowi, hitleryzmowi i militarystyce japońskiej - mu do 1945 r.

II. Tematy metodologiczne:

1. Archeologia a historia.
2. Film a historia.
3. Max Weber i metodologia historii.

III. Sekcje chronologiczne:

A. Starożytność.

1. Miasto w narodzinach kultur starożytnych.
2. Państwo i religia w społeczeństwach starożytnych.
3. Góry, rzeki, pustynie, lasy: przegrody, linie spotkań (posiedzenie wspólne ze średniowieczem).

B. Średniowiecze:

1. Ruchy ludowe, ruchy religijne w średniowieczu.
2. Władza i autorytety w średniowieczu.
3. Góry, rzeki, pustynie, lasy: przegrody, linie spotkań (posiedzenie wspólne ze starożytnością).

C. Nowożytność:

1. Reformy religijne w Europie XVI w.: bilans i perspektywy badań.
2. „Małe państwa” wobec przemian kulturalnych, politycznych i gospodarczych, 1750 - 1914.
3. Monarchie absolutne w Europie i Azji.
4. Parlamenty i partie polityczne do 1914 r.

5. Rola religii w Afryce.

6. Kultura elitarna i kultura masowa od XVIII w. (posiedzenie wspólne ze współczesnością).

D. Współczesność.

1. Nowy wymiar dyplomacji od 1914 r.: systemy, obrona pokoju, techniki.

2. Zatrudnienie i bezrobocie (od Keynesa).

3. Motoryzacja i ruch drogowy, ich skutki w latach 1885 - 1985.

4. Obywatele i administracja publiczna.

5. Partie polityczne, opinia publiczna a problem bezpieczeństwa narodowego od 1945 r.

6. Przemiany społeczne w krajach rozwijających się.

7. Kultura elitarna i kultura masowa od XVIII w. (posiedzenie wspólne z nowożytnością).

IV. Komisje i organizacje afiliowane mają program bardzo zróżnicowany i nie wszystkie jeszcze ustaliły dokładnie programy szczegółowe. Dlatego też ograniczymy się tu do podania programu AIHDI, który przewiduje skupienie swoich obrad wokół problemu „Rewolucja a prawo”. Łączy się on ze zbliżającą rocznicą 200-lecia Wielkiej Rewolucji Francuskiej, która staje się w ostatnim czasie przedmiotem coraz żywszych zainteresowań i intensywnych badań szerszych zespołów historyków w skali międzynarodowej. Obrady AIHDI mają objąć szeroki zakres czasowy: od rewolucji w starożytnej Grecji i Rzymie aż po rewolucje XX stulecia. Oczywiście zgodnie z tematem zagadnienie ma być rozpatrywane w aspekcie wpływu rewolucji na zmiany w prawie, które mogły mieć charakter zmian będących wynikiem sukcesu sił rewolucyjnych czy ustępstw na ich rzecz, ale też i reakcji ze strony sił, którym udawało się obronić dawny porządek ustrojowoprawny.

Ponadto należy zwrócić uwagę na to, że Kongres przewiduje tzw. spotkania nieformalne zgłaszane przez grupy zainteresowań, które odbędą się w ramach Kongresu. Dla przykładu podać warto, że zgłoszono następujące tematy: „Praca i zarządzanie w przemyśle XX w.” oraz „Postawy i zachowania w przeszłości a antropologia kulturowa”.

Przewiduje się, że Kongres będzie obsadzony bardzo licznie i może skupić nawet do 5 tysięcy uczestników. Trudności dewizowe wpłyną na pewno ograniczając na udział historyków polskich. W związku z tym myśli się o tym, by tak zorganizować akcję wymiany i czas pobytu na stypendiach, by umożliwić obecność w Stuttgarcie większej liczbie historyków niż obejmie ich delegacja oficjalna.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

